

DEĞİRMEN (1944)

REŞAT NURİ GÜNTEKİN (1889 – 1956)

Hakkında

Reşat Nuri Güntekin'in yayımlanmış olan *Değirmen* adındaki on dördüncü romanı ilk kez 1943 yılında Yedigün dergisinde tefrika edildikten sonra 1944 yılında Semih Lütfi Kitabevi tarafından kitap halinde basılmıştır. Kaleme almış olduğu bu yapıtta romancı Osmanlı'daki bürokratik kurumların çürümüşlüğü, yozlaşmasını ve işlevsiz hale gelmesini ironik bir üslupla ve eleştirel gerçekçilikle ele almıştır. Kurgusal bir mekân olan Sarıpınar adlı kasabada gerçekleştiği iddia edilen deprem üzerine hem ülkenin hem de dünyanın dört bir yanında faaliyetlerde bulunulur. Böylece devlet kurumlarındaki çürümüşlük ve yozlaşma Halil Hilmi Efendi'nin trajikomik öyküsü üzerinden okuyucuya anlatılır. İlerleyen yıllarda yazarın söz konusu edilen eseri Turgut Özakman tarafından oyunlaştırılıp *Sarıpınar 1914* adıyla Çetin Öner yönetmenliğinde dört fasıl halinde sahnelenmiştir. Anlatı genel olarak el-öyküsel anlatıcının gözünden ilerlese de zaman zaman anlatı kişilerinin iç monologlarına yer verilerek anlatının ben-öyküsel anlatıcısıyla ilerlediği görülür. Anlatı toplamda otuz bir bölümden oluşur ve her bölüm Romen rakamlarıyla numaralandırıldığı gibi başlıklandırılmıştır da. Anlatıdaki gerçek zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi ve I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesidir.

Özet

"Sarıpınar Anadolu'nun küçük, şirin ve fakir bir kasabasıdır. Kasabanın önemli kişilerinden Ömer Bey, konağında düzenlediği içkili ve dansözlü eğlenceye kaymakamı, kamu idaresinde çalışan memurları ve tanınmış kişileri davet eder. O gece yaşanan zelzelede Kaymakam Halil Hilmi Efendi yarananmıştır. Paniğe kapılan Karakol Komutanı Niyazi Efendi, kaymakamın ağır yaralı olduğunu, kasabada hasarın, ölümlerin ve yaralıların çok olduğu haberini merkeze bildirir. Aynı gün Belediye Başkâtibi Rifat'ın, taraftarı olduğu "Nidâyı Hak" gazetesine yaranmak için gönderdiği abartılı resimlerin ve haberlerin manşetlerden verilmesi üzerine Sarıpınar zelzelesini duymayan kalmaz. Olay memlekette büyük üzüntüye neden olur. İstanbul'daki rakip gazetelerin çıkar ilişkilerinden dolayı hadiseyi büyüterek günlerdir gazetelerin birinci sayfasından haber yapmaları dikkatleri Sarıpınar'a çeker, hatta ülke sınırlarını aşır Avrupa'ya yayılır. Kampanyalar düzenlenir ve yüksek miktarda yardım paraları toplanır. İstanbul'da Şair Selim Şevket'in Sarıpınar zelzelesi ile ilgili yazdığı manzume halk arasında büyük yankı uyandırır. Kasabaya ilk önce Mutasarrıf Hamit Efendi daha sonra vali gider. Her ikisi de bu abartılı durum karşısında şaşkındır. Vali, kaymakam ve belediye başkanına emir vererek halkın belediyenin önünde toplanmasını ister. Onlara Şehzade Şemsettin Efendi ile beraber İngiliz ve Alman gazetecilerin de olduğu bir heyetin geleceği haberini verir. Buldukları durumdan kurtulmanın tek yolunun baş başa vererek bir çözüm üretmek gerektiğini oradakilerle paylaşır. Kalabalığın içinden bir ses, Deli Kâzım, Sarıpınar'ın zelzelede zarar gördüğünü, binaların yarısından fazlasının hasarlı olduğunu ve emir verildiğinde bir devlet mühendisi olarak raporlarını hemen yazıp faaliyete başlayacağını söyler. Vali'nin desteğini alan mühendis, raporlarını yazdıktan sonra formaliteyi beklemeden kazma kürekle icraata geçer ve kısa sürede kasabayı bir viran şehir haline getirir. Şehzade Şemsettin Efendi Sarıpınar'ın bu halini görünce üzülür. Hükümet Konağı'nın yıkık halini de gören Şehzade; "burada mı çalışılıyor" diye sorar. Vali, Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yi göstererek, hastalığına ve yerine vekil tayin edilmesine rağmen onun zor şartlar altında görevini en iyi şekilde yaptığını söyler. Ziyaret sonrası Sarıpınar zelzelesi yerli ve yabancı basında bir kez daha yer alır. Toplanan paraların üzerine yüksek bir miktar daha ilave edilir. Yardım paralarıyla kasaba yeni bir görünüme kavuşur. Padişah tarafından gönderilen "Osmanî nişanı" vatanperver Halil Hilmi Efendi için onur kaynağı olur" (Yazar 2022, 87-88).

Kişiler

<i>Halil Hilmi Efendi</i>	Anlatının başkişisi Sarıpınar kaymakamıdır.
<i>Hamit Bey</i>	Bâbiâli'de eğitim alıp görev yapmış bir mutasarrıftır.
<i>Ömer Bey</i>	Sarıpınar'ın zenginlerinden biridir.
<i>Naciye</i>	Kızancıklı Bulgar Nadya Sarıpınar'da dansözlük yapmaktadır.

<i>Hurşit</i>	Sarıpınar'da görev yapan bir jandarmadır.
<i>Nusret Bey</i>	Halil Hilmi Efendi'den önce Sarıpınar'da görev yapmış kaymakamdır.
<i>Rıfat</i>	Belediye başkâtibidir.
<i>Hüseyin Rüşuhi</i>	Millet Sesi'nin başyazarıdır.
<i>Selim Şevket</i>	Şairdir.
<i>Hacı Fikri</i>	Müderris ve önemli bir âlimdir.
<i>Cevdet Efendi</i>	Malmüdürüdür.
<i>Niyazi Efendi</i>	Jandarma komutanıdır.
<i>Deli Kâzım</i>	Devlet için çalışan bir mühendistir.
<i>Ahmet Mâsum</i>	Meşrutiyet Mektebi'nin başöğretmenidir.
<i>Eşref</i>	Vilayet maiyet memurudur ve Halil Hilmi Efendi'nin makamına vekâlet eder.
<i>Reşit Bey</i>	Belediye reisidir.
<i>Vali</i>	Sarıpınar kasabasının bulunduğu vilayetin valisidir.
<i>Şemsettin Efendi</i>	Şehzadedir.
<i>Arif Bey</i>	Doktordur.
<i>Ohannes</i>	Eczacıdır.

Anlatıda geçen diğer anlatı kişileri şunlardır: Dâhiliye Nazırı, Evkaf Müdürü, Halil Hilmi Efendi'nin eşi Melek, Hamit Bey'in eşi, Çerkez Murat, Durmuş, Ali Ferdi; Millet Sesi gazetesi düzeltmeni, Çopur Resmî; yazar ve memurdur, Nikolaki Efendi; Belediye doktoru, Hacı Hafız; imamdır vd.

Olay Örgüsü

Sözde Deprem Üzerine Halil Hilmi Efendi'nin Baygınlık Geçirmesi Ömer Bey'in evinde düzenlenen eğlence sırasında Malmüdürü Cevdet Efendi bir sarsıntı hissetmesi üzerine ayağa kalkarak çevresindeki arkadaşlarına deprem olduğunu söyler. Eğlence sırasında alkolü fazla kaçırmış olan davetliler sarhoşluğun etkisinde olduklarından söylenenleri tam olarak anlayamamaktadırlar. Eğlencedeki erkekleri dans ederek eğlendiren Bulgar Nadya Ömer Bey'in elinden hoşaf kaşığıyla konyak içer. Konuklar sarsıntının neden kaynaklandığını anlamaya çalışırlar. Konuklardan biri herhangi bir sarsıntının olmadığını ve sarsıntı hissini Arap Ziver'in zilli maşasından kaynaklandığını söyler. Eğlenceye katılmış ve alkolü biraz fazla kaçırmış konuklardan biri olan Kaymakam Halil Hilmi Efendi'den duruma müdahale etmesi istenir. Büyük hayallerle ülkenin doğu bölgelerinde mutasarrıflık yapmış olan Halil Hilmi Efendi, görev yaptığı bölgelerdeki yoksulluk, cahillik ve yozlaşma nedeniyle zaman içinde yılgın bir bürokrata dönüşmüştür. Kendisinde tik haline gelmiş bir hareketi yaparak, ağzını ve burnunu silerek, etrafına bakan Halil Hilmi Efendi harekete geçip bir şeyler yapacaktı gibi etrafına bakar. Ayaklandığı zaman aşırı alkollü olduğu için yalpalamaya başlayan Halil Hilmi Efendi hissettiği sarsıntıdan dolayı paniğe kapılarak yere kapaklanır.

Sabah Vakitlerinde Yaralılarla İlgilenilmesi Ertesi sabah Sarıpınar Kaymakamı Halil Hilmi Efendi gözlerini açtığı anda kendini Hükümet Konağı'nın bahçesindeki portatif bir asker karyolasında bulur. Halil Hilmi Efendi Jandarma Hurşit'e dün gece ne olduğunu ve neden evinde değil de bahçede yattığını sorar. Kaymakam Halil Hilmi Efendi gece vakitlerinde yaşandığı söylenen deprem nedeniyle başından ve vücudunun bazı bölgelerinden yaralanmıştır. Deprem sırasında telaşa kapılarak yere düşmüş ve bayılmıştır. Fakat aslında yürüyemeyecek kadar sarhoş olan Halil Hilmi Efendi yere düşüp sızmıştır. Kendisi de deprem olduğuna ve yaşanan telaş nedeniyle bayıldığına inanmaktadır. Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin ailesi Isparta'daki kayınbabasının evine gideli yirmi günü geçmiştir. O günden itibaren de Halil Hilmi Efendi Hükümet Konağı'nda kendisi için hazırlanmış olan yatakta yatmaktadır. Hükümet doktoru ve Eczacı Ohannes Halil Hilmi Efendi'nin yaralarıyla ilgilenir. Doktorla eczacı arasında ilaç yapımı ve satımı konusunda bir rekabet vardır. Eğlence sırasında yaralanmış diğer davetliler de Çinili Medrese'nin avlusundadırlar.

Halil Hilmi Efendi'nin Yozlaşmış Bürokrasi Nedeniyle Yılgın Bir Karaktere Dönüşmesi Açık havadan korkan Halil Hilmi Efendi evin içindeyken bile kalın giysilerle kendini korur ve evde hiçbir yer açık kalmayacak şekilde önlemler alır. Yatağına yattığında bile kendini soğuktan korumak için her türlü önlemi alır. Hastalıkların ve sefaletin egemen olduğu doğu vilayetlerinde yıllarca çalışmış olmasından dolayı tedbirli bir karaktere dönüşmüştür. Halil Hilmi Efendi'nin eşi yaklaşık olarak yirmi yıldır hastadır. Gündelik işlerini bile zorlukla idame ettirmektedir. Hastalığından dolayı eşiyle yakınlaşamaz ve ciddi derecede zorlanarak ev işi yapar. Oldukça narin ve duyarlı bir bünyeye sahip olan Halil Hilmi Efendi'nin geceyi dışarıda geçirmiş olmasına rağmen hiçbir rahatsızlık duymaması kendisince garipsenir. Gençlik yıllarını düşünen Halil Hilmi Efendi, Beykoz'da geçirdiği yıllarda arkadaşlarıyla

Abraham Paşa Korosu'ndaki Yüşa Tepesi'ni sıklıkla ziyaret ettiklerini ve ilerleyen dönemlerde de bu tepeyi zaman zaman ziyaret edeceklerine söz verdiklerini hatırlar. Hükümet Konağı'nın ve diğer devlet binalarının içler acısı ve harabe durumu bölge insanının karakterine de yansımıştır. Devlet içindeki çürümüşlük ve başıboşluk bürokratların da ruh hallerine sirayet etmiştir. Eczacı Ohannes Kaymakam Halil Hilmi Efendi'ye yaralarının iyileşmesi ve kendini daha iyi hissetmesi için Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye talebesiyken Türkçeye çevirdiği İhlamur Altı adlı şak romanını okumasını tavsiye eder.

Kızancıklı Naciye'nin Geçmişi ve Bölgedeki İtibarı Diğer bölümde Kaymakam Halil Hilmi Efendi Kızancıklı Naciye'nin (Bulgar Nadya) bir önceki Kaymakam Nusret Bey'le bazı rezaletler yaşamış olduğunu hatırlar. Onu makamına davet edip azarlamaya niyetlenir ve zihninde bunu nasıl yapacağını tasarlar. Bunun üzerine Halil Hilmi Efendi bir üst makama Naciye'yle ilgili şikâyet niteliğinde bir dilekçe yazar. Naciye'nin babası at hırsız bir Çerkez'dir. Yunan harbinden sonra eşi ve çocuklarıyla birlikte Sarıpınar'a geri dönmüş ve at satmaya başlamıştır. Fakat bir gün bir korucunun açtığı ateş sonucunda hayatını kaybetmiştir. Naciye'nin aslında Murat'ın üvey kızı olduğu ve onun tamamen Bulgar olduğu konuşulmaktadır. Müslüman olmadığına inanıldığı için eğlencelerde dansöz olarak oynatılmasında herhangi bir sakınca görülmez. On iki yaşında annesiyle babasını kaybetmiş olan Naciye'nin Bulgaristan'daki dayısı ona sahip çıkmak ve ülkesine geri getirmek istemiştir. Bunun için ilgili makamlara başvuru yapılmışsa da Sarıpınar'ın genç bir kıza bakmadığının söylentisi çıkmaması için istek reddedilmiştir. O günden sonra Naciye yaşı büyüdükçe eğlencelerde dans etmeye ve önemli insanlar tarafından korunmaya başlamıştır. Bölge esnafı ve memurları tarafından korunan Naciye'yle ilgili şikâyette bulunmak ve resmi bir işlem başlatmak Halil Hilmi Efendi için mantıklı bir hamle olmayacaktır.

Sözde Deprem Haberinin İstanbul'a İletilmesi Bir süre sonra Jandarma Kumandanı İştibli Niyazi'yle bir jandarma eri bahçe kapısından içeri girer. Hürriyet kahramanı Niyazi Bey'e yerliler tarafından çokça benzetilen kumandan, zaman zaman duvardaki aynasına bakarak kendini izler. Kendisine gösterilen saygıdan dolayı kendini Niyazi Bey'le her açıdan eşit tutar. Jandarma Kumandanı Niyazi Bey gittiği hemen hemen her yerde, başta Gömülcine olmak üzere, alkışlarla karşılanır. Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yle görüşen Jandarma Kumandanı Niyazi Bey, depremden kaynaklanan hasarla ilgili bilgi almak ister. İlk izlenimlere göre önemli bir hasar ve zayıyat yoktur. Çinili Medrese'de muayene edilen ve gözetim altında tutulan diğer hastalar da kontrol edilir. Belediye Başkâtibi Rıfat'ın havadisi üzerine İstanbul durumdan haberdar olmuştur. Köpeği Bolatin'le bölgeyi gezen jandarma kumandanı kaymakamı bu durumdan haberdar eder. Her vakayı ziyadesiyle küçümseyen Halil Hilmi Efendi, merkeze baş sorumlusu olduğu beldeyle ilgili olumsuz haberler gönderilmiş olduğunu duyduğunda tedirgin olur. Belediye başkâtibi tarafından kendisine haber verilmeden İstanbul'a haber gönderilmiş olmasına şaşırır ve içten içe başkâtipten şüphelenir. Kendisine belediye reisi tarafından bir oyun oynandığından şüphelenmeye başlar.

Yaralılarla İlgilenilmesi ve Havadisin İstanbul'a Ulaşması Daha sonra hükümet konağının bahçesine doktorla belediye reisinin de geldiği görülür. Halil Hilmi Efendi Doktor Arif Bey'i öğleden önce görmek umuduyla yeni makamına giden ilk kişi olur. Zira hükümet konağı yakınlarına bir sahra muayenehanesi kurulmuştur. Albüminden dolayı yüzü şişmiş olan doktor bütün olumsuzluklara rağmen ihtiyaç sahipleriyle ilgilenmeye çalışır. Eczacı Ohannes de kısa süre sonra dâhil olur. Doktorla eczacı arasında soğuk bir rekabet devam etmektedir. Daha sonra gruba belediye reisinin de dâhil olduğu görülür ve başkâtibin İstanbul'a göndermiş olduğu havadisin başkente yayıldığı haberini getirir. Sarıpınar'ın yerlisi olan Rıfat Meşrutiyet döneminde belediyenin maddi desteğiyle İstanbul'a Hukuk tahsili alması için gönderilmiştir. Bir hemşerisiyle birlikte Tavukpazarı'daki bir odada kalır. Daha önce İtilafçı bir gazetede çalışmış olan Rıfat'a sahip çıkmış olan Halil Hilmi Efendi yaşanan olaydan dolayı mahcup olur ve utanç duyar.

Kentlilerin Taşradaki Depremden Kendilerine Fayda Sağlamaya Çalışmaları Havadisin İstanbul'a ulaşmasıyla birlikte Millet Sesi Başyazarı Hüseyin Rüsuhi, Nida-yı Hak adlı gazetede Sarıpınar'da yaşanan depremlerle ilgili haberi okuduğunda gazetecilik yaptığı dönemlerde şantajla devlet memurlukları almayı başarmış olan Çopur Resmî adlı eski dostuyla iletişime geçer. Bir mektepte Fransızca ve hesap öğretmenliği yapan Çopur Resmî'ye haber gönderilir. Ardından vapurla Beşiktaş'a geçip evine gidecek olan Selim Şevket Nida-yı Hak'ta okumuş olduğu haber üzerine edebiyat alanında daha önce depremlerle ilgili şiirler yazmış olan şairleri düşünür. Evinin Kalamış tarafına bakan penceresinden dışarıyı izlerken Selim Şevket Sarıpınar'da yaşanan trajik olayla ilgili bir şiir yazmak ister. Edebiyat-ı Cedide'yi örnek alan şair, bu akım çerçevesinde şiirler veren şairleri konağına davet edip şiirlerini okusa da onlardan istenen tepkiyi bir türlü alamamıştır. Sanatın sanat için yapılması

gerektiğini savunan şair kendini halka tanıtmak için halka inmesi gerektiğine karar verir. Daha önce yaşanan bir deprem üzerine bir şairin yazmış olduğu "Verin Zavallılara" adlı şiirle yakaladığı şöhreti hatırlayan Selim Şevket, Sarıpınar'daki deprem üzerine şiir yazmaya karar verir. Bu şiiri hece vezniyle yazmayı uygun bulur.

Sarıpınar'daki İlerici-Gerici Çatışması Aynı gün içinde bölgede yaşayan eşraf, memurlar, esnaf, hacılar, hocalar ve dervişler geçmiş olsun ziyaretine gelirler. Bölge eşrafı kaymakamı pek beğenmese de onunla iyi geçinmeye çalışmaktadır. Aralarında zorunlu bir ilişki vardır. Ziyaretçiler arasında Sarıpınarlıların büyük hürmet gösterdiği Müderris Hacı Fikri Efendi de vardır. Yıldız Sarayı'nda Abdülhamit'in şehzadelerinin hocalığını yaparken şehzadelerden birine "domuz oğlu domuz" dediği için Bağdat'a sürülmüş ancak Meşrutiyetin ilanıyla sürgünlüğü sona ermiştir. Mühendis Deli Kâzım ise kendini aşırı derecede İttihatçılığa adanmış bir ilericidir. Ülkenin bütün softalar ve yobazlar temizlenmedikçe gelişmeyeceğine inanmaktadır. Daima onun yanında bulunan yakın dostu Meşrutiyet Mektebi Başöğretmeni Ahmet Mâsum da onunla aynı fikirdedir. Çoğu Sarıpınarlı Ahmet Mâsum'u Deli Kâzım'dan daha ağırbaşlı ve akliselim bulmaktadır. Ancak Kaymakam Halil Hilmi Efendi Deli Kâzım'ın asıl yol göstericisi ve akıl hocasının Ahmet Mâsum olduğunu bilmektedir. Her ne kadar sakın ve ağırbaşlı gibi görünse de Ahmet Mâsum İttihatçı ideallere kendini adanmış ve bunlara inanmış bir kimsedir.

Sarıpınar'a Sağlık Heyeti Gönderildiği Haberinin Alınması Üzerine Telaşlanılması Ertesi gün her şey gündelik rutinle ve sükunetle ilerlerken belediye reisi mutasarrıflık tarafından bir sağlık heyeti gönderildiğini ve ciddi miktarda para yardımı yapıldığı haberini getirir. Yakında mutasarrıflık yetkilileri tarafından inceleme yapılacağından emin olan kaymakamın endişesi artmaya başlar. Bölgeye maddi yardımlar gelmeye ve yaşanan olayın yankıları her yerde duyulmaya başlar. Ertesi sabah Kaymakam kendini sıkı bir muayeneden geçirerek herhangi bir yerde yara olup olmadığına bakar. Hurşit'in gösterdiği diz kapağındaki yarayı görmesi üzerine telaşa kapılır. Diğer yırtık yerlerin kendi yamaları olsa da pantolonunun o bölgesinde yama bulunmamaktadır. Kaymakam, Jandarma Kumandanı'yla birlikte mutasarrıflığa rapor hazırlamak için teftiş arabasına binip çevre köyleri gezer. Akşam olduğunda Sarıpınar dolaylarındaki diğer bölgelerde kayda değer önemli bir şey olmadığını görür ve raporuna yalnız on kişinin hafif yaralanmış olduğunu yazar.

Bölgeye Gönderilen Yardım Paralarının İlgisiz Yerlere Harcanması Aradan geçen üç gün içinde Kaymakam birikmiş işlerinden dolayı başka herhangi bir şeyle ilgilenemez. Sancak İdadisi'nde Tarih ve Fransızca öğretmeni olan Çopur Resmî, bölgeye gönderilen yardımlardan faydalanmak istese de Kaymakam ona güvenilmeyeceğini bilir ve onun yardımdan faydalanmasına izin vermez. Daha sonra Meşrutiyet Mektebi'nin öğretmenlerinden Ahmet Mâsum utana sıkıla Kaymakam'ın makamına gelir. Ahmet Mâsum Halil Hilmi Efendi'ye beldeye yapılan yardımlarla okulun çatlaklarını onarmak yerine medresenin ihtiyaçlarının karşılandığını söyler. Alınan karardan ve sorumluların hakkaniyetli bir şekilde davranmayıp medrese'nin müderrisini Ignace de Loyola'ya benzetir ve softalarla bürokrasinin iş birliğini eleştirir. Ertesi gün öğleye doğru Evkaf Müdürü, Malmüdürü, Belediye Reisi ve Deli Kâzım'ın yönetiminde dörtler komisyonu toplanır. Deli Kâzım kurul üyelerini okulu onartmak yerine toplanan paranın medreseye harcanmasına neden oldukları için sert bir dille eleştirir. Diğer kurul üyeleriyle onun isteklerini ve argümanlarını çeşitli bahanelerle savuşturmaya çalışırlar. Medreseye hiç tartışmadan para yardımı yapmayı kabul etmiş olan kurul, depremden değil de hastalığı yüzünden vefat etmiş olan bir adama yapılan yardımın geri alınmasını tartışmaya açar. Kosovalı bir muhacir de depremden dolayı yaralanmaktan ziyade kendi kendini keserle yaralamıştır. Bundan dolayı kangren olmuş ve uzvunu kaybetmiştir. Kurul Kosovalı muhacire yapılan yardımın geri alınmasını konuşmak istese de Deli Kâzım Balkan Harbi'nden gelmiş olan kişilerin farklı türden bir deprem yaşadıklarını söyleyerek onların hakkını savunmaya çalışır.

Yardımların Dağıtılamaması ve Bürokrasideki Yozlaşma Balkan Harbi'nden dolayı yaşanan trajik göçle birlikte Sarıpınar, Gaziler ve Çaybaşı gibi yerleşim yerlerine birçok göçmen yerleşmiştir. Komisyonun onlara yardım ettiğini duyan yerliler alınmış olan bu karara isyan ederek düzgün bir şekilde Türkçe bile konuşamayan yabancılara yardım edilmesine karşı çıkarlar. Deli Kâzım Balkan Harbi nedeniyle doğup büyüdükleri toprakları terk edip göç etmek zorunda kalan vatandaşlarına devletin yardım etmesi gerektiğini söyler. Ancak Kaymakam ve Belediye Reisi Deli Kâzım'ın bu talebine itiraz edip buna karşı direnir. Muhacirlere belli etmeden yardım işlerine devam edilmesine karar verilse de artık çok geçtir. Komisyonun yeniden yardım dağıtmaya başladığını duyan muhacirler belediyeye akın eder. Yardımların dağıtımını konusunda yerlilerle muhacirler arasında ciddi tartışmalar

yaşanır. Jandarmanın duruma müdahil olması ve muhacirlerin yardım alamayacaklarına yönelik inançlarının pekişmesi üzerine taşkınlıklar sona erer. Ancak İstanbul'dan yardım heyetinin ve Mutasarrıf Hamit Bey'in akrabası Vilayet Maiyet Memuru Eşref Bey'in gelmesiyle Halil Hilmi Efendi'nin korktuğu şey başına gelmiş olur. Kaymakamın makamındaki dağınıklık ve diğer memurların disiplinsizliği Eşref Bey'in hemen dikkatini çeker. Halil Hilmi Efendi çok hasta olduğunu bahane ederek kurumdaki bakımsızlık, dağınıklık ve başıboşluğa kendince mazeret uydurmuş olur. Vekâlet emrini alması üzerine bir taşra kasabasına gidecek olmaktan derin bir öfke duymuş olan Eşref Bey'in asıl amacı hariciyede görev almaktır. Zira onun gibi iyi tahsil görmüş ve yabancı dil bilen birinin Anadolu kasabalarını gezmesi doğru bulunmaz. Batıya özenen ve Batılı ülkelere gitmek isteyen kişileri daima eleştirmiş olan Halil Hilmi Efendi Eşref Bey'e hürmette kusur etmemek zorundadır.

Eşref Bey'in Kaymakam Vekili Olarak Göreve Başlaması Kaymakam vekili olarak görevlendirilmiş olan Eşref Bey Halil Hilmi Efendi'nin makamına yerleşerek gerekli incelemelere başlar. Makam koltuğunu Eşref Bey'e teslim etmiş olan Halil Hilmi Efendi bu durumdan derin rahatsızlık duyar. Yapılacak incelemeler sonucunda makamını kaybetmekten korkan Halil Hilmi Efendi teslim olmuş ve başına gelebilecek her şeyi kabul etmiştir. Ancak Eşref Bey Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin makam koltuğunu işgal etmeyeceğini ve kendine başka bir yer bulup orada çalışacağını söylese de Halil Hilmi Efendi Eşref Bey'e inanmakta zorluk çeker. Makam koltuğunu teslim etmiş olduğu gibi mührünü de Eşref Bey'e teslim eder. Görevden alınmaktan korkan Halil Hilmi Efendi her açıdan tam bir teslimiyet halindedir. Hükümet Konağı'nda incelemelerde bulunan Eşref Bey, bina yapısının neredeyse çökmek üzere olduğunu fark etse de bu durumun zelzeleden kaynaklanmış olup olmadığını anlamakta zorluk çeker. Bölgedeki bütün yapılar hemen hemen Hükümet Konağı'yla aynı durumdadır. Fakat bölgede deprem yaşandığına dair ciddi bir emare yoktur.

Deprem Haberinin Yayılması Bölgeye intikal etmiş olan yardım heyeti çadırları Zincir Hanı'nın avlusuna bırakmış ve çadırlar hiç açılmadan bir süre orada kalmıştır. Belediye Reisi Reşit Bey İstanbul'dan gelen heyete evini açar ve onları evinde ağırlar. Nida-yı Hak ve Millet Sesi'ne öteki gazeteler de katılarak Sarıpınar'daki sözde depremi haberleştirmişlerdir. Yapılan haberlerde kaymakamın vefat etmiş olduğunun bildirilmesi üzerine Halil Hilmi Efendi'nin Isparta'daki ailesi onun öldüğünü sanmıştır. Fakat ailesine telgraf çeken Halil Hilmi Efendi yapılan haberin doğru olmadığını onlara bildirmiştir. Şair Selim Şevket'in Tepebaşı Tiyatrosu'nda okuduğu manzume "Verin Zavallılara"nın önüne geçmiş ve edebiyat camiasında en çok konuşulan eser olmuştur. Yaşanan yanlış anlaşılardan dolayı Belediye Başkâtibi Rifat suçlanır ve yapılan baskılara dayanamaması üzerine Rifat bir süre sonra istifa etmek zorunda kalır.

Mutasarrıf Hamit Bey'in Sarıpınar'a Gönderilmesi Ömrünün büyük bir bölümünü Bâbrâli'de geçirmiş ve ancak altmış yaşından sonra Meşrutiyetle birlikte İstanbul'dan ilk defa dışarı çıkmış olan Hamit Bey önemli bir mutasarrıftır. Kalamış'taki köşkünde yaşarken Sancak'a gönderilmesi ona adeta sürgün gibi gelmiştir. Eşi hem tinsel hem de fiziksel olarak rahatsızlanmış ve sürekli bakıma ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Mutasarrıf Hamit Bey'le Nalan kalfa ilgilenmektedir. Mutasarrıf Hamit Bey de son zamanlarda bazı sağlık sorunları yaşamaktadır. Kendisine gelen bir telgraf aracılığıyla Sarıpınar'daki zelzeleyi soruşturması istenir. Hareket Ordusu'yla İstanbul'a yürüdüğü gibi Sarıpınar'a gitmeye karar veren Hamit Bey oldukça iyi karşılanır. Kaymakam Halil Hilmi Bey'le ilgili olumsuz duyular ve izlenimler almış olan Hamit Bey öncelikle diğer memurlarla ve ilgili kişilerle görüşmeye karar verir. Zira Halil Hilmi Bey de Hamit Bey'in geleceğini haber aldığı anda Hükümet Konağı'ndaki yattığı yeri ve makamını tamamen boşaltmıştır. Doktor Arif Bey ve diğerleri Kaymakam Halil Hilmi Efendi'den yana tavır alarak onu savunmaya karar verirler. Zira bölgeye yapılan yardım paralarında da bazı yolsuzluklar yapılmış ve yolsuzluğa karışanlar kendilerini koruma altına almak istemektedirler. Eczacılarla doktorların yanında bir imamın da dâhil olduğu bir komisyon kurulur ve gönderilen yardımların ne şekilde kullanılacağı kararlaştırılır.

Mutasarrıf Hamit Bey'in Halil Hilmi Efendi Konusunda Ne Yapacağına Karar Verememesi En sonunda Hamit Bey Halil Hilmi Efendi'yle görüşmeye karar verir ve onu makamına davet eder. Halil Hilmi Efendi Doktor Arif Bey'le hazırlamış olduğu müdafaa tezini Hamit Bey'e anlatır. Ancak Halil Hilmi Efendi'nin söylediklerinden hiçbir şey anlamayan Hamit Bey, aynı zamanda onu eski lalasına benzettiği için ne yapacağını bilemez. Ayrıca Halil Hilmi Efendi'nin eşinin yirmi yıldır rahatsız olduğunu öğrenmesi üzerine Hamit Bey onunla empati yapmaya ve ona sempati duymaya başlar. Zira Hamit Bey'in de eşi uzun zamandır hastadır. Hamit Bey'le yapmış olduğu sohbet sonucunda onun hiç çocuğu olmadığını öğrenen Halil Hilmi Efendi, Eşref Bey'in onun kızıyla evli olduğu dedikodularının tamamen yalan olduğunu öğrenmiş olur. Mutasarrıf Hamit Bey akşam yemeği için Ömer Bey'in evine

davet edilmiştir. Onun davetini kabul etmek istemese de bölgedeki ikinci ismin Ömer Bey olduğunu bildiği için gönülsüzce de olsa davete icabet eder. Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin bir yanlış anlaşılmanın mağduru olduğunu anlayan Mutasarrıf Hamit Bey, ona ne yapılması gerektiğine karar vermekte zorlanır.

Mutasarrıf'ın Kaymakam'ı Sıkıştırması Uzun yıllar Bâbîâlî'de eğitim alıp görev yapmış olan Mutasarrıf Hamit Bey, lalasına benzetmiş olduğu Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yle ilgili ne yapacağı konusunda oldukça kararsız kalır. Görevi gereği yapılması gereken şey Halil Hilmi Efendi'yi görevinden azletmektir. Fakat Hamit Bey vicdani olarak bunu yapabilecek durumda değildir. Ancak hassas damarları nedeniyle kolayca hastalanan Hamit Bey pencerenin açık olduğunu fark edip hasta edilmek istendiğini düşününce Halil Hilmi Efendi'nin üzerine gitmeye başlar. Depremin yaşandığı ertesi gün sakat ve rahatsız olduğunu bildirmiş olmasına rağmen Halil Hilmi Efendi bazı evrakları imzalamışsa da Mutasarrıf Hamit Bey'e bölgedeki durumu bildiren bir telgraf göndermeye tenezzül etmemiştir. Bölgede yaşanan acil durum karşısında gerektiği gibi davranıp hareket etmemiş olan Kaymakam Halil Hilmi Efendi Hamit Bey tarafından sorularla köşeye sıkıştırılır. Her halükârda başının derde gireceğini ve görevinden azledileceğini düşünen Halil Hilmi Efendi suçlamaları kabullenir. Onun bu teslimiyetçi ruh hali Hamit Bey'in yeniden yumuşamasına neden olur. Ardından Halil Hilmi Efendi Hamit Bey'e temiz su ikram eder ve terli gömleğini değiştirip kurulanması için makamdan ayrılır.

Yerlilerin Kaymakam'ı Mutasarrıf'a Şikâyet Etmeleri Diğer günler mutasarrıfın gelişini fırsata çeviren yerliler kaymakamla ilgili şikâyetlerini bildirirler. İki sene evvel evi değerinin altında istimlak edilmiş olan adam, tarladan karpuz çalarken yakalandığı için görevine son verilen kır bekçisi ve üç çocuğuyla kendini boşamış olan eşinin azlettiğini gören kadın kaymakamı mutasarrıfa şikâyet eder. Gelen şikâyetler üzerine mutasarrıf kaymakama yumuşak davranmamaya ve gerekilene yapmaya karar verir. Bunun haricinde bazı keçi sahiplerinin keçilerinin başkalarına ait olan tarlalara dadanmış olmaları da şikâyetlerden biridir. Özellikle gece vakitlerinde kasabada yaşayan delikanlıların kız mektebinin önünde dolanmaları da şikâyet edilir. Gelişmeler üzerine Mutasarrıf Hamit Bey Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yi görevinden azletmek ister ve onunla son defa görüşmeye karar verir. Depremin yaşandığı gece Halil Hilmi Efendi'nin Ömer Bey'in evindeki eğlenceye katıldığı ve sarhoş olduğu bilinmektedir. Halil Hilmi Efendi şikâyetleri kabul edip verilecek karara razı olacağını söylese de Hamit Bey onun duruma üzülür.

Cihan Harbi Öncesi Yabancıların Para Yardımı Yapması Yakın zaman içinde I. Dünya Savaşı'nın patlak vereceği söylentilerinin dolaşmaya başlaması üzerine Sancak-ı Şerif'in hangi safta yer alacağı merak konusu olur. Cihan harbinin başlayacağı söylentileri üzerine İstanbul'a seyyah, tüccar ve sefir akını başlar. Cava ve Sumatra Müslümanlarının Sarıpınar'a yardım gönderdiği Nida-yı Hak'ta haber olur. Alman, Avusturya ve Macar hükümdarları Sultana taziyede bulunup maddi yardımda bulunurlar. Bir süre sonra Londra ve Paris'ten de bölgeye yardım gönderilir. Başlayacak olan harbin tarafları Sancak-ı Şerif'i kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır. Yapılan yüklü yardımlar üzerine Dahiliye Nazırı müsteşarla görüşüp bölgedeki durumla ilgili bilgi almak ister. Mutasarrıf Hamit Bey ve Vali eleştirilir. Valinin bölgeye gidip incelemelerde bulunmasına karar verilir ve yurtdışından gelen yardım paralarının başka alanlarda kullanılması kararlaştırılır.

Vali'nin Sarıpınar'da İncelemelerde Bulunması Kaymakam Vekili Eşref'in Ömer Bey'in evinde kaldığı ve evde arbede yaşandığı söylentileri Meşrutiyet kahvehanesinde konuşulmaktadır. Kasabadan yükselen söylentiler üzerine valinin en yakın zamanda ziyaret gerçekleştireceği de konuşulmaya başlar. Eczacı Ohannes'e göre çıkan arbedenin sebebi Doktor Arif'le Eşref'in Naciye için kavga etmiş olması ve Naciye'yi kıskanmış olan Ömer Bey'in gecenin ilerleyen saatlerinde onları evinden kovmuş olmasıdır. Ömer Bey'in evinin önünde silahlı bir çatışma yaşandığı da söylentilerden biridir. Vali'nin kasabayı ziyaret edeceği ve incelemelerde bulunacağı söylentileri üzerine en çok endişelenen kişilerden biri Belediye Reisi Reşit Bey olur. Reşit Bey valiyi kendi evinde konuk etmek ister. Kasabaya teşrif eden Vali, Ömer Bey'le samimi bir sohbet gerçekleştirir ve onun evinde kalacağını söyler. Ertesi gün bölgeyi gezip incelemelerde bulunan Vali Mutasarrıf Hamit Bey'i sıkıştırır ve yaşlılığıyla zayıflığından dolayı görevini düzgün bir şekilde yerine getirememesinden dolayı onu dolaylı yoldan suçlar. Kasabadaki kahvehaneye gelen Vali yerlilere geçmiş olsun dileklerini iletir ve onlardan bilgi almak ister.

Deprem Olmadığının Anlaşılması Üzerine Şehzade'nin Gerçekleştireceği Ziyaretten Endişe Duyulması Kahvehanedeki bölge halkıyla konuşan Vali onların tembelliklerini eleştirir. Kahvehanede oyun oynayıp zamanlarını boşa harcayacaklarına alt ve üstü yapı çalışmalarını yapıp bu tür

faaliyetlere katılmalarının kendileri için daha iyi olacağını söyler. Kasabayı tetkik ettiği sırada Mutasarrıf Hamit Bey'i geride bırakan Vali onu aşağılayıp onunla alay eder. Yapılan tetkikler sonucunda Vali bölgede deprem olmadığını anlaşılması üzerine üst makamlara durum hakkında nasıl bir tebliğ yapması gerektiğini düşünür. Tetkikler sırasında oradan oraya sürüklenen Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yle Mutasarrıf Hamit Bey adeta işkenceye maruz kaldıklarını düşünerek görevden azledilmeyi yeğlerler. Belediye binasına geri döndüğünde mevcut durum karşısında ne yapılması gerektiği üzerine istişare yapılır. Bu sırada Vali'ye önemli bir telgraf gelir. Mabeyn-i Hümayûn'dan gelen telgrafa göre Şehzade Şemsettin Efendi'yle heyeti, Alman ve İngiliz gazetecilerle birlikte Sarıpınar'ı ziyaret edecektir. Alınan haber üzerine Vali gece vakitlerinde namazdan sonra kasabalıların belediye binası önünde toplanmasını ister.

Evlerin Tahrip Edilmesi ve Şehzade'yle Heyetinin Deprem Olduğuna İkna Olması Evkaf Müdürü, Malmüdürü, Belediye Reisi ve Deli Kâzım gibi isimlerin katıldığı toplantıda ne yapılması gerektiği üzerine istişare yapılır. Şehzadenin bölgede deprem yaşanmadığını görmesi üzerine herkesin işinden olacağı ve ciddi şekilde cezalandırılacakları düşüncesi tedirginliğe sebep olur. Hiç kimseden herhangi bir çözüm önerisi sunulmazken Deli Kâzım öne atılır ve çözüm önerisini kurula sunar. Deli Kâzım Sarıpınar'daki birçok evin ve binanın harap durumda olduğunu ve bazılarını da kazmayla daha kötü hale getirebileceklerini söyler. Raporlar da istenildiği şekilde hazırlanacaktır. Deli Kâzım'ı haklı bulan Vali önerinin bir an önce hayata geçirilmesini ister. Bir süre sonra Şehzade Şemsettin Efendi ve heyeti bölgeye intikal eder. Daha önce İstanbul'daki birkaç köyden başka hiçbir köy görmemiş olan Şehzade karşılaştığı manzara karşısında derin bir üzüntü yaşar. Bölgedeki bütün evler ve binalar harap durumdadır. Yabancı gazeteler de Şehzade'yle aynı düşüncededir. Deli Kâzım İstanbul'dan gelen heyete görmeleri gereken yerleri gösterir. Sözde deprem bölgesini gezen heyetin geri dönmesinin ardından bölgeye yeniden yardımlar yapılır. Yapılan yardımlar sayesinde Sarıpınar ihya olur ve refah seviyesi artar. Bütün yapılar yenilendiği gibi kasaba meydanına bir havuz bile yapılır. Sarıpınar bütün dünya basınında önemli bir yer alır. İşini kaybetmekten korkan Kaymakam Halil Hilmi Efendi'ye depremde yaralanmış olmasına rağmen görevine devam ettiği için altın Osmanî nişanı verilir.

Temalar

Yozlaşma Reşat Nuri Güntekin *Değirmen* adlı romanında gerileme dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapılarındaki çürümeyi ve yozlaşmayı ironik bir üslupla anlatır. I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce Sarıpınar adlı küçük bir kasabada gerçekleştiği söylenen deprem üzerine devlet kurumlarının işlevsizliği ve çürümüşlüğü ortaya çıkar. Zira Sarıpınar'daki hükümet konağı ve belediye binası ziyadesiyle bakımsız kalmış ve tahrip olmuştur. Köylerdeki binaların ve yapıların durumu sözde depremden önce de oldukça kötü olduğundan gerçekten deprem olup olmadığı anlaşılabilir. Anlatının başkışisi olan Halil Hilmi Efendi yıllar boyunca doğu vilayetlerinde idarecilik yapmış ve karşılaştığı yığın bir yöneticiye dönüşmüştür. İstanbul dışında kalan diğer yerleşim bölgelerini adeta bir sürgün görevi olarak nitelendiren bürokratların zaman içinde yalın birer karaktere dönüşüp kendi ikballerini kurtarmak için çözüm yolları aradıkları görülür. Bireylerin kişiliklerindeki ve iradelerindeki çürümenin topluma ve devlet yapılarına da yansıdığı görülür. Bireysel ikbalini düşünen ve daha iyi bir makama yükselmek için her türlü yozluğu yapabilecek olan bürokratların devleti çürütmeye ve en sonunda da yok olmaya götürdüğü görülür.

Korku Reşat Nuri Güntekin'in *Değirmen* adlı kısa romanında Osmanlı İmparatorluğu'nun neden gerileyip çöküşe uğradığı kurgusal ve trajikomik bir anlatı aracılığıyla irdelenir. Sarıpınar adlı kasabada bir gece gerçekleştiği düşünülen deprem üzerine özellikle beldenin kaymakamı olan Halil Hilmi Efendi endişeye kapılır ve ne yapacağını bilemez. Bölgede yapılan tetkikler üzerine herhangi bir binanın hasar almadığının görülmesi üzerine aslında deprem yaşanmadığına ve yalnızca gece vakitlerinde katıldıkları eğlence sırasına içkiyi fazla kaçırdıklarına kanaat getirir. Bir belediye çalışanının sözde depremi İstanbul'daki gazetelere bildirmesi üzerine hiçbir önemi olmayan olay büyür. Sarıpınar depremi yerli ve yabancı gazetelerde yer alır. Bunun üzerine bölgeye çok ciddi yardımlar yapılmaya başlar. Bunun üzerine yalan haberin ortaya çıkmasından ve gerçeklerin öğrenilmesinden korkan Halil Hilmi Efendi ne yapacağını bilemez. Toplumdaki ve bürokrasideki alt-üst ilişkisi korku üzerine kuruludur. Astlar üstlerden korkar ve astların üstlere karşı duyduğu saygı korku üzerine kuruludur. Korkuya kapılan bürokratlar kendi ikballerini kurtarabilmek için yalan söylemeye ve yalanı büyütmeğe başlarlar. Ancak tamamen yalan üzerine kurulan deprem felaketi komik bir şekilde bölgenin gelişmesini ve kalkınmasını sağlar.

Başkaldırı Reşat Nuri Güntekin'in *Değirmen* adlı romanındaki toplum ve bürokrasi derin bir çürümeye ve yozlaşmaya maruz kalmış olsa da Meşrutiyetin ilanı ile birlikte toplumda aydın bir kesim ortaya çıkmıştır. Anlatıda aydınlanmacı olup gerici düzeni eleştiren anlatı kişileri Mühendis Deli Kâzım ve Muallim Ahmet Mâsum'dur. İttihatçı bir bilince sahip olan ikili softalık düzenini eleştirir. Sözde deprem nedeniyle bölgeye yapılan yardımların medreseler ve tarikatlar için değil okullar ve ihtiyaç sahipleri için kullanılmasını isterler. Bir mühendis olarak Deli Kâzım'a yeni düzeni inşa etme görevi verilmiştir. Yaşanan deprem nedeniyle eski düzenin yapılarının yıkılmasından sonra yeni düzenin yapılarını inşa eder. Muallim Ahmet Mâsum ise toplumu bilinçlendirmek ve yeni insanı inşa etmekle görevlidir. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte devrimin ülkeye kazandırmış olduğu değerlere inanır ve bunlara sahip çıkarlar. İttihatçı bir bilinçle hareket ederek toplumu ileri götürmeye ve çağı yakalamasını sağlamaya çalışırlar.

Kişi İncelemesi

Halil Hilmi Efendi (Kapalı/Sosyal/Sorumsuz/Duygusal)

Anlatının başkarakteri olan Halil Hilmi Efendi uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı doğu vilayetlerinde idarecilik yapmıştır. En sonunda Sarıpınar kasabasının kaymakamı olmuş olan anlatı kişisi göreve başladığı ilk yıllarda idealist bir bilinçle hareket etmişken zaman içinde yılgın bir devlet adamına dönüşmüştür. Mesleğinde yaklaşık olarak yirmi yılı tamamlamış olan Halil Hilmi Efendi İstanbul'dur ve Beykoz'da geçirdiği gençlik dönemlerini sıklıkla yad eder. Bir fırsatını bulup İstanbul'a geri dönmenin ve orada görev yapmanın yollarını arar. Uzun zamandır hasta olan eşi çocuklarıyla birlikte Isparta'daki akrabalarındadır. Halil Hilmi Efendi'nin düşünsel ve psikolojik dünyasındaki zayıflama onu fizyolojik olarak da zayıflatır ve hasta düşürür. Zayıf ve hassas bir bünyeye sahiptir. Pasif kişiliği ve umursamazlığıyla Osmanlı bürokrasisindeki çürümenin nedeni ortaya koyar. Halil Hilmi Efendi, pişmanlık, korku ve yılgınlıkla dolu bir karakterdir.

Kararsız Mesleğe ilk başlığında çeşitli ideallerin savunuculuğunu yapmış olsa da zaman içinde kararsız ve şüpheli bir bürokrata dönüşmüştür: "Kaymakam, meseleler üzerinde uzun, derin konuşmaktan zevk alan adamdı. Yalnız, sonunda bunların bir hükme bağlanmasını istemeseler!" (Güntekin 2017, 6).

Umursamaz Büyük umutlarla başlamış olduğu kaymakamlık kariyeri sırasında karşılaşmış olduğu noksanlıklar ve yolsuzluklar nedeniyle yılgın ve umursamaz bir karaktere dönüşmüştür: "O, klasik bir idare adamıydı; meslek hayatında vakaları daima olduklarından hafif göstermeyi bir idare kaidesi olarak bellemişti. Dolu, zelzele, orman yangını, su baskını gibi insan mesuliyetini aşan gök afetleri karşısında da ne olur ne olmaz bu kaideyi değiştirmezdi" (Güntekin 2017, 28).

Cansız Taşradaki kariyeriyle özel hayatı oldukça rutin ve hareketsiz bir şekilde devam etmektedir: "İlk gece, kendini bu odada yalnız bulunca şaşaladı; birkaç kere karısının iniltisine benzer bir sesle uyanıp onun yanındaki yerini boş görünce âdeta ürktü. Fakat gün geçtikçe (değirmen birdenbire durduğu zaman uyanan değirmenci gibi) onda garip uyanmalar oluyordu. (...) Bu onun için değişik ve yepyeni bir hayattı" (Güntekin 2017, 18-19).

Kadercisi Taşrada çalıştığı uzun yıllar içinde yoksulluğu ve noksanlığı kadere bağlamaya başlamıştır: "Halil Hilmi Efendi, kendini tamamıyla vukuata bırakmış, takkesinde altın nazarlığı eksik bir sünnet çocuğu gibi, yatağında oturuyor, yaralarını soranlara gitgide kısalarak bir hekim raporu kuruluğu alan sözlerle cevap veriyor ve etrafında konuşulanları dinliyordu..." (Güntekin 2017, 45).

İyi Niyetli Bütün olumsuzluklara, yoksulluğa, noksanlığa ve yolsuzluklara rağmen iyi niyetini korumaya gayret göstermiştir: "Yirmi beş senelik idare hayatında bir kere bile gözlerini bir kadın yüzüne dikmemişti. Bu masanın önünde birçok çarşafı, peçeli (hemşire hanımlar), meramlarını burnunun altından içnelemiş birçok köylü ablalar geçmemiş değildi. Fakat o, hiçbir zaman bunların yüzüne bakmamış, bakışın tesirini sesine verdiği bir hayvan homurtusu ile telafiye çalışmıştı" (Güntekin 2017, 19).

Sitemkâr Başına gelen felaketin bedelini işini kaybederek ödemeye razı olmuşken işkenceye benzer uygulamalara tabi tutulmasına isyan eder: "Zulüm değil mi bu birader? Anlaşıldı kovacaksınız... Asacak haliniz yok ya beni... Ne diye kuyruğumda koca fitil ile beni gece vakti sokaklarda süründürüyorsunuz?..." (Güntekin 2017, 118).

Pragmatik Bölgeyi ve makamı teftiş etmeye gelen mutasarrıfın sempatisini kazanmaya çalışır: “ – Bendeniz artık Karakulak’ı unuttum. Burada içtiğim çay suyundan farketmez hale geldim. Fakat sizin için ehemmiyetlidir. Buraya iki saat uzaktaki Yörük köyünde İstanbul suları ayarında bir su vardır. Uzakça olduğu için rağbet eden yok. Fakat endişe buyurmayın. Bendeniz yarından itibaren getirtirim. Muhterem misafirimize çay suyu içirecek değıliz ya” (Güntekin 2017, 102).

Ümitsiz Bölgede deprem olduğuna dair yapılan yalan haberlerin büyük yankı uyandırması üzerine oldukça zor duruma düşer: “ – Ölmüş eşeğın kurttan korkusu olmaz doktor. Benim için milyonda bir ümit kalmadı” (Güntekin 2017, 132).

Hamit Bey (Kapalı/Sosyal/Sorumsuz/Duygusal)

Bâbıâli’de eğitim almış ve yıllarca orada memur olarak görev yapmış olan Hamit Bey Kalamış’taki köşkünde yaşlı ve hasta eşiyile birlikte yaşamaktadır. Ebcet hesabıyla tarihler yazmaya, bilmece çözmeye ve şiir yazmaya meraklıdır. Otuz beş yıllık bir evliliğı olmasına rağmen hiç çocuğı olmamıştır. Mutasarrıf olarak görev yapmaya başlamasıyla altmışlı yaşlarda Sarıpınar’da gerçekleşen depremi incelemek ve kaymakamı soruşturmakla görevlendirilir. Yaşlı, hasta ve hassas bir bünyeye sahip olduğu için kolaylıkla hastalanır. Onunla çoğunlukla Nalan kalfa ilgilenir. Mutasarrıf Hamit Bey’in dirayetsiz kişiliğı fiziğıne ve sağlık durumuna da yansımıştır. Mutasarrıf Hamit Bey Halil Hilmi Efendi’yi her bakımdan lalasına benzettiğı için onunla ilgili gerekli işlemleri yapmaktan çekinir. Halil Hilmi Efendi’ye acır ve zayıflık gösterir. Hamit Bey de Halil Hilmi Efendi gibi üstlerinden korkar ve onlara sorgusuz sualsiz itaat eder.

Öfkeli Sarıpınar kaymakamını sorguladığı sırada gereğinin yerine getirilmemiş olması karşısında ziyadesiyle öfkelenir: “Hamit Bey’in sesi gittikçe inceliyor: ‘Neden öyle ise?’ diye bağırdıkça hallaç tokmağı ile vurulan yay kirişi gibi dızlıyordu. Göz kapakları gerilerek uzamıştı. Bunların bir kibrit çöpü kadar daralmış aralıklarında iki şaşkın ışık iki civata damlası akıcılığı ile oradan oraya kayıyor, sivrilerek yukarı kalkmış göz kuyruklarından akacak gibi duruyordu” (Güntekin 2017, 94-95).

Pişman Lalasına benzettiğı ve sempati duyduğu kaymakamı köşeye sıkıştırmış ve sorduğı sorularla onu zorlamış olmaktan pişmanlık duyar: “Her şeyi yoluna koymuş görünen bu celallenme sahnesinden sonra Kaymakam’a yumuşak yüz göstermenin doğru olmadığını gayet iyi anladığı halde kendini tutamadı. Halil Hilmi Efendi’nin gönlünü alacak birkaç söz söylemeye kalktı ve elinde olmadan ölçüyü kaçırdı. Nerede ise iki ihtiyar ağlaşarak biri birlerinin boynuna sarılacaklardı” (Güntekin 2017, 96).

Adil

Bâbıâli’de yetişmiş ve yıllarca orada görev yapmış olan Hamit Bey adil bir kişi olmasıyla ön plana çıkar: “Mutasarrıfın ebcet gibi ne ölüye, ne diriye hayrı olmayan kokmaz, bulaşmaz bir Bâbıâli efendisi olduğunu söyleye söyleye dilinde tüy bitmişti” (Güntekin 2017, 114).

Kapalı Bâbıâli’de yetişmiş ve yıllarca orada görev yapmış olmasından dolayı İstanbul’dan hiç dışarı çıkmamış ve kendini yalnızca işiyile eşine adamıştır: “Mutasarrıf, Meşrutiyetten sonra, altmışına doğru ilk defa İstanbul’dan çıkmış bir Babıâli beyi, yıllardan beri ihtiyar dadısı Nalân kalfanın kendi eliyle pişirdiğı Fosfatin muhallebisiyle yaşayan bir merak hastası idi” (Güntekin 2017, 81).

Gelenekçi Dönemin gelenekçi unsurlarını ve niteliklerini şahsında toplar ve bunların temsilciğini yapar: “Hamit Bey Ebcet hesabıyla tarihler yazmaya ve bilmece halletmeye çok meraklı idi. Onun için şifrelerini kendi açar, hâtta ara sıra, bazı meşhur beyitleri şifre ile yazarak vakit geçirirdi. Sayılar aklında olduğu için valinin telgrafını adi yazıdan daha kolay okudu. Bu, zehir zemberek bir tekdirdi” (Güntekin 2017, 82).

Duygusal Lalasına benzettiğı kaymakam hakkında cezai işlem uygulamakta zorlanır: “Hamit Bey kaba çehresi, iki tarafından ağarmış sakalı ve hafifçe kamburlaşmış omuzları ile eski lalalarından birine benzeyen bu adama karşı zaten bir sıcaklık duyuyordu. Yirmi üç yıldan beri Anadolu’da yaşayan bu hemşeride farzettığı İstanbul ve Karakulak hasreti buna bir de tatlı merhamet duygusu ilâve etti” (Güntekin 2017, 92).

Zayıf Hem tinsel hem de fiziksel olarak hassas bir kişilikle bünyeye sahiptir: “Mutasarrıfın nazik damarları! Ömer Bey’in bahçesinde soğuk alan mutasarrıf bir parça öksürdüğü ve genzi yandığı için ikinci gün evden çıkmadı ve Halil Hilmi Efendi’yi pijamasıyla yatak odasında kabul etti” (Güntekin 2017, 90).

İtaatkâr Üstlerinin emirlerine ve arzularına sorgusuz sualsiz boyun eğdi: “Hamit Bey valinin istediği gibi, günde birkaç şifre telgraf ile neticeleri saati saatine vilâyete bildirmişti. Fakat artık yapılacak iş kalmadığı halde, ne kendisinin, ne de yardım heyetinin sancağa dönmelerine henüz izin yoktu” (Güntekin 2017, 102).

Deli Kâzım (Açık/Sosyal/Sorumlu/Mantıklı)

Sarıpınar’da devlet mühendisi olarak görev yapan Deli Kâzım Meşrutiyet devrimine inanmış İttihatçı bir anlatı kişisidir. Toplumun ve devletin en büyük sorununun softalık olduğuna inanmış ve dönemin ilerici değerlerini savunan aydın bir kişiliktir. “Dürüst, zeki tahsilli ve çalışkandır. Fakat gereksiz ve çok konuşması, deli dolu hareketleri değerini halkın nazarında düşürür. “İş bitirici” bir tiptir. Yenilik taraftarıdır. Eskiye ait ne varsa hepsini korkmadan eleştirir” (Yazar 2022, 104). “Viran halde olan kasabayı gönderilen paralarla yeniden imar etmek ve ihtiyaç sahiplerine para vermek fikrinde olan Deli Kâzım’ın aktif girişimleri, Kaymakam ve yanındakiler tarafından ihtiyatla karşılanır. Deli Kâzım bürokrasinin pas tutmuş çarklarını kendi bildiği yöntemlerle işletmek amacındadır. Yapısı itibarıyla aktif olan Mühendis Kâzım, kasabaya gelen Mutasarrıf ve Vali’ye yakın olmayı bir “dalkavukluk” olarak görür ve onlara fazla yakınlaşmaz. (...) Olayların akışına yön veriş kabiliyeti ile Mühendis Kâzım, başkışı Halil Hilmi Bey’in içindeki sesin dışı yansıyan hali gibidir.” (Kanter 2008, 407).

İlerici

Meşrutiyetçi ve İttihatçı olan Mühendis Deli Kâzım çağdaş dünyanın değerlerini temsil eder: “Deli Kâzım, tarihin bütün felâketlerini softalık ve softa kafasıyla izah eden coşkulu ve ölçsüz bir yenilik âşığıydı” (Güntekin 2017, 46).

Özgürlükçü Ülkeyi karanlığa hapseden ve özgürleşmenin önündeki en büyük engel olan softalığa karşı mücadele eder: “Medreseleri yıkmadıkça, softaların sarığını hayvanların boynuna yular yapmadıkça bu memleket kurtulamaz!” (Güntekin 2017, 41).

Dengesiz İnanıp savunduğu değerlerle ilkelerin mücadelesini hiç çekinmeden ve geri adım atmadan verir: “ – Yavrucuğum, bu Kâzım, hakikaten çok zeki, çok okumuş adam, hattâ temiz kalpli olduğuna da şüphe yoktur. Fakat ne yapalım ki timarhanelik deli. Uluorta herkese, her şeye saldırıyor. Bu gidişle başına bir şey geleceği muhakkak. Sen, yeni mektepten çıkmış bir genç çocuksun... Ona uyarı sen de onunla beraber yanarsın... Son pişmanlık fayda vermez...” (Güntekin 2017, 47).

Çılgın Özellikle kendi çıkarlarını korumak adına mevcut durumun korunmasını ve devam etmesini isteyen kesimler tarafından çılgın olarak nitelendirilir: “Görünüşte bir gölge gibi ezile büzüle arkasından gidiyor görüldüğü halde, hakikatte onu ter türlü çılgınlığa ve pislığe sürükleyen bu frengi karhasına benzeyen Ahmet Mâsum’du. Bu, Ahmet Mâsum adı gibi, yüzü de ilk bakışta insanı aldatıyordu (...)” (Güntekin 2017, 47).

Rasyonel Batının aydınlanmacı değerlerinden biri olan usçuluğun savunuculuğunu yapar: “ – Eh, ufak bir zelzele oldu ya... Dinleyin siz şimdi rivayetleri... “Efendim, ne olacak? Ahlâk bozuldu, kadınlar açıldı... Mekteplerde ilâhi yerine marş okutuluyor... Allah bu zelzele afetiyle şehri cezalandırıyor.” İyi ama, bu nasıl adalet, ortada suçlular varsa Allah onları cezalandırsın... Bütün şehirden ne ister?... Kurunun yanında yaş yakmak yakışır mı Tanrı adaletine...” (Güntekin 2017, 48).

Asi

Yönetici ve üstün sınıflara karşı asla boyun eğmez ve gelecekte inşa edilmesi planlanan ilerici düzenin sözcülüğünü yapar: “Bunu bilmek ancak bana düşer. Nükteyi anladınız mı beyler, siz “hayır,” deseniz bile ben kuvvetli bir zelzele nazariyesini sonuna kadar müdafaa edeceğim” (Güntekin 2017, 100).

Zeki Mevcut sorunlar karşısında büyük bir ustalıklarla çözüm üretebilecek zekaya sahiptir: “Böyle bir kasabaya zelzele de denmezse nereye denebilir? Sarıpınar için büyük para yardımları

olduğundan bahis buyurdunuz. Felâketimizin büyüklüğüne göre bu ianeler dışımızın kovuğuna bile gitmez. Ben devlet mühendisiyim. Emredin, yarından tezi yok size hayat tehlikesinden dolayı derhal boşaltılması lâzım gelen yüzlerce binanın listesini, raporunu vereyim” (Güntekin 2017, 139).

Sorumlu Sarıpınar'ın ihya edilmesi ve bölgenin yerlilerinin mevcut olumsuz durumdan kurtulması için sorumluluk alır: “İşin büyük yükü Deli Kâzım'ın üzerindeydi. Vali'nin itimadı onu bir garip diktatör haline getirmişti. Görünecek yerlerdeki bazı binaları derhal yıkılması lüzumuna dair raporlar veriyor ve formalitelerin tamamlanmasını beklemeden, peşinde taşıdığı kazmalı, kürekli birçok adamlarla icraata geçiyordu” (Güntekin 2017, 140).

Kaynakça

Güntekin, Reşat Nuri. *Değirmen*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017.

Kanter, M. Fatih. *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*. Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Fırat Üniversitesi, Elazığ: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Yazar, Suat. *Reşat Nuri Güntekin'in Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen Romanlarının Olay Örgüsü, Şahıslar Kadrosu, Zaman ve Mekân Bakımından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Beykent Üniversitesi, İstanbul: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022.